

ANMÆLDELSER

Anthony Giddens:
Den tredje vej.
Socialdemokratis-
mens fornyelse.
København: Hans
Reitzels Forlag 1999
[1998] (156 s.)

Det synes at være mere end et tilfælde, at titlen på Anthony Giddens' nye bog, *Den tredje vej*, er identisk med det slogan under hvilket den engelske premierminister, Tony Blair, har argumenteret for nødvendigheden af en fornyelse af den engelske velfærdsstat. På omslaget til den engelske udgave af bogen, som udkom sidste år, præsenteres Giddens som "Tony Blairs guru", der "har haft en stærk indflydelse på udviklingen af New Labour." Det synes imidlertid i lige så høj grad at være fremtrædende medlemmer af Tony Blairs "Downing Street Policy Unit" - som f.eks. David Miliband og Geoff Mulgan - der har været afgørende drivkræfter i formuleringen af Tony Blairs tredje vej-strategi - en "ny politik for et nyt århundrede." Under alle omstændigheder er lighederne mellem Blairs and Giddens' tredje vej-strategier stærke, og skulle man være mindre venlig, kunne man godt mistænke Giddens for at ride med på en tilsyneladende ny og allerede meget omdiskuteret politisk "trend."

Og hvad er så den "tredje vej"? Ja, hvis vi i første omgang tager Blair og Giddens på ordet, så er den tredje vej vejen "mellem" statssocialisme på den ene side og ureguleret kapitalisme på den an-

den. Den tredje vej er et forsøg på at forene økonomisk effektivitet og vækst med social retfærdighed og øget lighed. Den tredje vej er en tilsyneladende ny politisk dagsorden, hvis politiske hoveddrivkraft hverken er den gamle socialdemokratiske venstrefløj eller det konservative "nye højre", men derimod et konsensusøgende "centrum-venstre." Den tredje vej er således en strategi for fornyelse af velfærdsstaten, der går "hinsides højre og venstre."

Strategien om den tredje vej må naturligvis ses på baggrund af den samfundsmæssige sammenhæng, hvori den er blevet til, nemlig udviklingen af den engelske velfærdsstat efter Anden Verdenskrig. I efterkrigstiden søgte Labour at skabe bedre levevilkår og at mindske den sociale ulighed ved hjælp af nationaliseringer og sociale reformer. Prisen for dette synes imidlertid at have været stigende bureaukrati, manglende økonomisk effektivitet, samt problemer med at opretholde kvaliteten i den offentlige service. I 80'erne søgte Thatcher-regeringen at tackle disse problemer ved at privatisere de statsejede sektorer i økonomien og ved at skabe større markedseffektivitet. Dette synes imidlertid på sin side at have haft store sociale omkostninger i form af arbejdsløshed, stigende social ulighed og fattigdom blandt de dårligst stillede dele af befolkningen.

Den moderne (engelske) velfærdsstats politikker kan således på mange måder ka-

rakteriseres som et "push-and-pull" mellem statsløsninger på den ene side og markedsløsninger på den anden. Hverken stat eller marked synes imidlertid at have været i stand til at løse problemerne. Og grundlæggende er det vel derfor, man kan hævde, at det er nødvendigt at forsøge at finde en vej, der hverken er stat eller marked, men netop noget "tredje."

Centrale elementer i Giddens' version af den tredje vej er et opgør med "rettingstænkningen" og en fornyelse af det civile samfund. Forholdet mellem rettighe-der og pligter i velfærdsstaten må gentænkes. Til rettigheder må der være knyttet pligter. Sociale ydelser skal ikke fungere som et passivt sikkerhedsnet, men derimod som et aktivt springbræt sigtende mod reintegration på arbejdsmarkedet. Velfærdsstatens opgave skal først og fremmest være, at yde "hjælp til selvhjælp" (*enabling government*). Og netop derfor bliver social partnerskaber og øget inddragelse af den tredje (frivillige) sektor i løsningen af de sociale opgaver af afgørende betydning. Idealet er et "inkluderende samfund" (*inclusive society*), hvor lighed tænkes i inklusionstermer.

Et andet centralt element i Giddens' tredje vej er familien. Familien er en vigtig faktor i skabelsen af social integration, men i senmoderniteten udfordres den i stigende grad af en pluralitet af livsformer (enlige forsørgere, papirløse forhold, registrerede partnerskaber osv.). Stigen-

de skilsmisserater og et øget antal enlige forsørgere påvirker børnenes opvækst i negativ retning og truer - i videre forstand - den sociale integration. Der er imidlertid ingen vej tilbage til den traditionelle familie. Giddens afgrænser sig således på én og samme tid fra et konservativt forsvar for den traditionelle familie og fra en "progressiv" lovprisning af livsformspluralisme. Hverken "familiekonservatisme" eller "radikal individualisme" er en farbar vej. I stedet opstiller Giddens idealet om en "demokratisk familie", der kombinerer individuel valgfrihed med socialt fællesskab.

Distinktionen mellem højre og venstre synes også at være forældet i forbindelse med økologiske spørgsmål. Miljøspørgsmål er ikke længere noget, venstrefløjen har patent på. Tværtimod har den filosofiske konservatisme i dag fået en ny betydning, idet dens grundlæggende anliggende, nemlig bevarelsen af tradition, natur og lokale fællesskaber, er særdeles relevant i det aktuelle "risikosamfund."

I dag konfronteres vi i stigende grad med "produceret usikkerhed" og "højkonsekvens risici" forårsaget af menneskets indgreb i naturen og af den hastige videnskabelige og teknologiske forandring (f.eks. global temperaturstigning, huller i ozonlaget, genmodificerede fødevarer osv.). Hvis disse nye risici skal reduceres, er gennemgribende forandringer af vores livsstil påkrævet. Forsigtighedsprincippet bør være retningsgivende i

miljøspørgsmål, ligesom moderniseringen skal være "økologisk", dvs. ikke alene orienteret mod økonomisk vækst, men også mod overvejelser omkring bæredygtighed.

Sidst, men ikke mindst, diskuterer Giddens nationalstatens rolle i globaliseringens tidsalder. Mange af de problemer, vi konfronteres med i dagens samfund, er ikke begrænset til nationalstaten, men overskrider tværtimod denne (f.eks. forurening, økologiske risici, massearbejdsløshed osv.). Der må derfor udvikles institutionelle strukturer, der er på omgangshøjde med disse nye problemer. "Global styring" (*global governance*) og "kosmopolitisk demokrati" (*cosmopolitan democracy*) er ifølge Giddens nødvendige betingelser for en "... effektiv regulering af verdensøkonomien, for at kunne gøre noget ved den globale økonomiske ulighed og kontrollere økologiske risikofaktorer" (s. 148). Med EU har vi allerede taget et skridt i denne retning, omend de politiske strukturer i EU stadigvæk lider under et alvorligt demokratisk underskud.

Med ideerne om en fornyelse af civilsamfundet og en øget inddragelse af den tredje (frivillige) sektor i løsningen af de sociale opgaver må Giddens nye bog siges at være særdeles relevant for debatten om velfærdsstatens fornyelse. Giddens' tilgang til velfærdsstatsanalysen rejser imidlertid en række spørgsmål, som behøver nærmere afklaring.

I sine seneste værker har

Giddens pointeret, at velfærdsstatens krise ikke kun er en fiskal krise, men også har at gøre med "manglende muligheder for at styre et risikosamfund." Giddens opfatter med andre ord velfærdsstaten som en institutionaliseret form for risikohåndtering. I den foreliggende bog synes Giddens imidlertid at nedtone "risikotilgangen" til fordel for en mere "traditionel" velfærdsregime-betragtning, hvor de europæiske velfærdsstater inddeles i fire forskellige "institutionelle grupper", nemlig henholdsvis det "engelske system", de "skandinaviske eller nordiske velfærdsstater", de "mellemeuropæiske systemer" og de "sydeuropæiske systemer" (s. 16). Denne inddeling relateres imidlertid ikke til Gösta Esping-Andersens komparative velfærdsstatsteori, som må siges at være skoledannende på området, lige så lidt som Giddens redegør for, hvordan "regime-betragtningen" skal ses i forhold til "risiko-betragtningen."

Som læser lades man således tilbage med en række uafklarede spørgsmål. Hvilke analytiske gevinster er det eventuelt forbundet med at anlægge en risikosynsvinkel på velfærdsstaten? Hvori består forholdet mellem "risikotilgangen" og "regimetilgangen" i Giddens' analyse af velfærdsstaten? Og hvad vil konsekvenserne af en øget inddragelse af den tredje sektor i velfærdsformidlingen være? Vil det skabe nye solidaritetsformer i det civile samfund, eller vil det tværtimod skabe nye former for

polarisering mellem vindere og tabere i risikohåndterings-spillet?

Man kan også spørge, hvor meget nyt der egentlig er i ideen om en tredje vej, når det kommer til stykket. Herhjemme har vi allerede i en del år eksperimenteret med civilsamfunds-orienterede strategier i det sociale arbejde. Mange af de senere års reformtiltag i den danske velfærdsstat ligger meget tæt op ad Giddens' tredje vej. Som eksempler kan nævnes aktivering, øget satsning på frivilligt arbejde i løsningen af sociale opgaver, samt betoningen af virksomhedernes sociale ansvar. I det danske velfærdssamfund praktiserer vi med andre ord allerede mange af de ting, Giddens foreslår. Set i en dansk kontekst virker Giddens' forslag til en fornyelse af velfærdsstaten således ikke specielt nye og epokegørende.

Alligevel er Giddens' nye bog efter denne anmelders opfattelse værd at læse, idet den ikke blot forsøger at give en samlet analyse af det moderne velfærdssamfunds problemer, men også udkaster en såre sympatisk vision om et bedre og mere solidarisk samfund. Et samfund, hvor fremskridt går hånd i hånd med social sammenhængskraft, hvor økonomisk vækst går hånd i hånd med en bæredygtig udvikling, hvor sociale rettigheder går hånd i hånd med individuelt ansvar, og hvor solidaritet går hånd i hånd med frihed. Hvis et sådant samfund - blot tilnærmelsesvist - skal kunne blive en realitet, kræves der fundamentale foran-

dringer på globalt såvel som på lokalt plan. Og Giddens forsøger at vise os vejen i denne afgørende forandningsproces.

Klaus Rasborg
Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, Roskilde
Universitetscenter

Peter Dahler-Larsen:
Den Rituelle Refleksion - om evaluering i organisationer.
Odense Universitetsforlag 1998.

Der er nok at undre sig over ved evalueringebølgen. Hvorfor har evalueringebølgen ramt vores samfund netop for tiden, omend med et trediveårigt tilløb (Albæk 1993). Hvis evalueringer er rationelle forsøg på at styre offentlige organisationer, hvorfor har man så ikke brugt mange flere af dem før? Hvis evalueringer kan reduceres til at være politiske spillægterier, hvorfor skulle mængden og typen af disse spillægterier så variere så stærkt over tiden? (s. 13)

At sætte denne undren ind i et sociologisk perspektiv og forsøge at forbinde dette nye hurtigtvoksende fænomen, evalueringer, som optager stadig mere plads i den prak-

tiske sociologi, med sociologiske teorier om udviklingen i moderne organisationer, er hvad Peter Dahler Larsen forsøger i sin nye bog om evalueringer i organisationer. Og denne undren og forsøg på analyse er meget påkrævet. Det er sjældent, at evalueringer, som er et i en lokal dansk sammenhæng relativt nyt område eller speciale for sociologer, i så ringe omfang har præget fagets diskussioner, som det er tilfældet. Alene af den grund er der grund til at hilsen ethvert sociologisk bidrag til en analyse og diskussion af evalueringsfænomenet velkommen.

Peter Dahler Larsen vil i bogen forsøge at besvare 6 mysterier (eller måske bedre paradokser) ved evalueringebølgen, som en sociologisk tilgang til dette fænomen rejser:

- hvad er det tidstypiske ved evalueringebølgen i sociologisk forstand,

- hvorfor sættes evalueringer igang, uden at man ved hvorfor, eller hvad resultaterne skal bruges til,

- eller sættes igang med uklare og upræcise kriterier og uklare kvalitetsforestillinger,

- hvis evalueringer er en måde som organisationer 'lytter' til deres omgivelser på, hvordan undgår de så at lytte for meget?

- hvorfor bruges evalueringer så sjældent, eller hvorfor er der så få tilfælde af instrumentel brug af de formelle resultater,

- hvis evalueringer ikke bruges instrumentelt, hvad driver så evalueringebølgen - eller hvilke andre former

for betydningsgivning kaster evalueringer af sig i organisationer?

Bogen igennem forsøger Peter Dahler Larsen at udvikle og besvare disse spørgsmål. Det gør han ved at fastholde det udgangspunkt for tilgangen og analysen af evalueringer, som allerede er antydet - at evalueringer skal forstås inden for en organisationssociologisk ramme, som en del af den måde en organisation udvikler sig og regulerer sit forhold til omgivelserne på.

Dahler Larsen gennemgår og udvikler de evalueringsforståelser eller anvendelser af evalueringer, som karakteriserer brugen af dem i forskellige organisationsforståelser, i den rationelle, den lærende, den politiske og endelig den institutionaliserede organisation.

Hvor evalueringebølgen oprindeligt - ikke mindst i USA men også i Danmark - var rodfæstet i en rationalistisk og instrumentel anvendelsestænkning i organisationer, har mange års anstrengelser på at kunne påvise enkelte succes historier om anvendelsen af evalueringsresultater været forgæves. Det aktualiserer ifølge Dahler Larsen behovet for en mere nuanceret forståelse af viden, vidensproduktion og læring i organisationer som en kompleks social proces.

I den nyere organisations teori er læreprocesser en central faktor i spørgsmålet om organisationens udvikling og forandring - udtrykt i begreber som den lærende organisation eller som mere komplekse og tidsforskudte

læreprocesser som 'single' eller 'double-loop læring'. Evalueringer bliver på den måde en del af organisationens lærings- og vidensfrembringelse, men hvordan dette hænger sammen med de samfundsmæssige normer og værdier og magtforhold, som organisationen eksisterer i, besvares ikke i teorierne om den lærende organisation. Dette fravær peger direkte på organisationsteorier som tager udgangspunkt i mere politiske forhold, hvor spørgsmålet om organisationens udvikling tolkes i magt-sociologiske rammer, og hvor mål opnås gennem forhandlinger og koalitioner. Her får evalueringer nye funktioner, da spørgsmålet om vurderinger af værdier, som er helt centralt i evalueringer, uundgåeligt placerer dem i et organisationspolitisk søgelys som et led i en interessekamp. Men i den organisationspolitiske teori forklares alt ud fra en formålsrettethed og styrken af de involverede interesser. De dele af organisationslivet, som er uforudsigelige, falder så at sige uden for denne organisationsforståelse, og at evalueringer kan føre til resultater, som ikke er bundet til bestemte interesser og dukker uventet op, kan ikke rummes i den politiske organisations forståelse.

I forhold til de hidtil diskuterede organisationsteorier giver den institutionelle organisationsteori mulighed for at inddrage det uforudsigelige, det uventede og det ikke formålsrettede. Normer, forventninger, kulturelle forhold spiller alle ind i

organisationens udvikling, ikke fastlagt på forhånd, men i en kompleks læringsproces, hvorigennem organisationen udvikler sig selv, opbygger sine rutiner og konstruerer sin selvforståelse. Inden for denne ramme kan Peter Dahler Larsen placere evalueringer som et samfundsmæssigt fænomen, der indgår i organisationens frembringelse af sin egen meningshorisont, dvs. som en del af de rutiner og ritualer, som organisationen anvender i forhold til de samfundsmæssige omgivelser. "Institutionel teoris hovedpåstand om evaluering er, at evaluering ikke er en teknisk løsning på problemer i det evaluerede program, men først og fremmest et rituelt svar på disse forventninger" (s. 79).

Inden Dahler Larsen går igang med en mere omfattende analyse af evalueringer i den institutionaliserede organisation, forsøger han i kapitel 3 at begrunde de samfundsmæssige forhold i det moderne samfund, som ligger bag evalueringebølgen. Ved at bruge begrebet 'refleksiv modernisering' fra Beck og Giddens forsøger han at vise, hvorledes evalueringer kan forstås som en på en og samme tid regulerende og normativ forestilling, som samtidig rummer en ny vidensform. Men problemet i dette kapitel er, at diskussionen her er alt for kort og overfladisk til at få rigtig greb i evalueringssituationens samfundsmæssige kompleksitet. Når begrebet refleksiv modernisering, som i høj grad er hen-

tet fra Ulrich Becks arbejder, bruges som den vigtigste forklarende faktor, så er det ikke holdbart at undlade at inddrage den kritik af det moderne samfunds vidensproduktion, vidensanvendelse og eksperterrolle, som hos Beck er indbygget i begrebet. Videnskabskritikkens placering i teorien om 'refleksiv modernitet' åbner for både en diskussion af social magt i forbindelse med viden, dvs. her evalueringer, hvem definerer evalueringsskemaerne, hvem kan bruge resultaterne og ikke mindst for spørgsmålet om hvordan den evalueringbaserede viden skal tolkes i forhold til andre former for viden. Netop på et samfundsmæssigt plan ville det være nødvendigt at gå ind i en mere differentieret forståelse af evalueringer i de processer, der frembringer og tolker viden. I virkeligheden burde det ret korte kapitel 3 nok have været udeladt, fordi dets alt for kortfattede modernitetsdiskussion forsøger at koble forskellige evalueringstyper på overordnede samfundsmæssige udviklingstendenser, uden at det lykkes for Peter Dahler Larsen at begrunde disse koblinger på en overbevisende måde.

I kapitel 4 er vi imidlertid tilbage i organisationssociologiens verden, hvor Peter Dahler Larsen på en helt anden og overbevisende måde formår at beskrive en række aspekter ved evalueringssituationen. Ikke mindst gives der en række spændende eksempler på hvorledes evalueringer udvikler sig som et ritual, og hvorledes ritualen insti-

tutionaliseres. Diskussionen af forskellige former for evalueringer kobles dernæst på spørgsmålet om deres funktion i forhold til og sammenhæng med forskellige organisationsammenhænge og -typer.

Disse diskussioner fører over til næste afsnit, hvor fokus nu er direkte på hvorledes evalueringer fungerer, på hvilke roller de spiller i de processer, der skaber mening og identitet i moderne organisationer. Ikke mindst rummer dette afsnit et meget vellykket forsøg på at vise i skematisk form, hvorledes der kan tegnes en form for sammenhæng mellem fem organisationsmodeller (s. 121) - den rationelle, den lærende, den politiske og to typer af institutionelle organisationer, (løs kobling og identitet) - og mange forskellige former for evalueringstraditioner og skoler, eksemplificeret med nogle af de fremtrædende amerikanske evalueringsskoler.

Dette kapitel er endvidere fyldt med en række meget velvalgte eksempler på brug, misbrug, ikke-brug, rituel brug osv. af evalueringer, ofte formuleret i meget malende overskrifter som 'evaluering og organisatorisk identitet' eller 'evaluering som organisatorisk autokommunikation'. Afsnittet afsluttes med en spændende diskussion af, i hvilket omfang og på hvilken måde en erhvervskultur (eller professionskultur som andre ville betegne en arbejdsorganisatorisk identitet) udvikler sig i og omkring evalueringer, bl.a. i form af forskellige

holdninger til brug af evalueringer i organisationer og måske især i spørgsmålet om evalueringers rolle i organisationens identitetsdannelse og udvikling.

Bogen slutter med nogle få mere generelle overvejelser om evalueringer i den reflek-sive modernitet, hvor Peter Dahler Larsen tager diskussionen fra kapitel 3 op. Hans sammenfatning på bogens sidste side lyder:

Sammenfattende må man om evaluators rolle under den reflek-sive modernitet notere, at opgaverne og udfordringerne er blevet større, mens mulighederne for sikker og uigendrivelig vidensproduktion er blevet mindre. Det er en interessant situation, som evaluators langt fra er færdige med at tage på sig. (169)

Denne brede konklusion er det svært at være uenig i, men den illustrerer tydeligt samme problem som blev fremhævet over for modernitetsdiskussionen i kapitel 3. I det øjeblik diskussionen flytter sig fra den organisationssociologiske til den mere samfundsmæssige side af evalueringsproblematikken bliver analysen upræcis. Der er et stort og uformidlet spring mellem den overbevisende og ofte meget underholdende og læseværdige analyse af sammenkædninger mellem forskellige organisationsteorier og opfattelser og evalueringsfænome-

net og forsøgene på at placere dette fænomen i en samfundsmæssig sammenhæng. Bogen kommer kun sporadisk ind på den modernisering af de offentlige institutioner og organisationer, som går under betegnelsen New Public Management, og som anvender evalueringer som et centralt redskab til gennemførelse af moderniseringen. I en række lande, bl.a. i Danmark, kan man iagttage en stigende anvendelse af interne evalueringer, hvilken betydning forskellen mellem eksterne og interne evalueringer har på evalueringer i organisationen, bl.a. spørgsmål om professionaliseringsetik og uafhængighed over for organisationsdominans tages ikke op.

Det er denne anmelders opfattelse, at dette skyldes, at Peter Dahler Larsen ikke kommer nærmere ind på de centrale problemstillinger omkring vidensproduktion og ekspertroller, som de formuleres af Beck og Giddens i den modernitetsdiskurs, som bogen iøvrigt henviser til. I og med at bogens tese er, at evalueringer skal forstås som et led i en social videns- og meningsdannelsesproces i organisationer, er det et problem for en sammenhængende forståelse af evalueringsfænomenet, at bogen slet ikke tager en diskussion af videnssociologiske problemstillinger op. Der er ikke plads her til at udbygge denne argumentation. Jeg vil blot henvise til Ulrich Becks diskussioner af politisering af ekspertviden og de radikalt ændrede betingelser for samfundsvidenskaberne i en

refleksiv modernitet, hvor vidensproduktionen ikke længere er monopoliseret af de faglige eksperter, og jeg vil henvise til Michael Gibbons teorier om fremkomsten af en ny form for vidensproduktion, Modus 2-viden, som især kan findes i anvendelsessammenhænge. Disse eksempler på videnssociologiske diskussioner er uomgængelige, hvis man skal diskutere evalueringer som samfundsmæssig vidensproduktion.

Den anden indvending, det er relevant at anføre, er bogens diskussion af forskellige evalueringstraditioner. Nu er bogen ikke en lærebog eller indføring i evalueringer, men en analyse af hvordan evalueringer anvendes og udvikler sig i organisationer, så det er ikke rimeligt at klandre den for at mangle udførlige omtaler af en række traditioner. Men nogle nye og spændende forsøg på at overvinde evalueringsforskningens rationalistiske og objektivistiske tradition kan findes rundt om i den internationale evalueringsverden med betegnelser som 'empowerment evaluation' (eller aktionsforskningsbaseret evaluering), etik og værdier i evalueringer, 'mixed methods' evalueringer. Fælles for disse nye former for evalueringer er, at de stiller nye krav til evaluator og dennes etiske og værdimæssige involvering i evalueringerne og peger på nye muligheder for, at evalueringer kan bruges til at ændre på nogle forhold på trods af de eksisterende magtforhold. En sådan syns-

vinkel på evalueringer og evaluator stiller naturligvis et spørgsmålstejn ved bogens tese om den rituelle evaluering som en ret passiv formidling i organisationen.

Men disse to indvendinger mod begrænsninger i bogens analyse skal ikke overskygge dens mange og store fortrin. I virkeligheden er de måske mere en påpegnings af behovet for at supplere bogens meget fine analyse af evalueringer i organisationer, som må betegnes som et pionerarbejde, med en mere omfattende analyse af evalueringer i det moderne, reflekterende samfund. Man kan næppe bebrejde Dahler Larsen at han ikke også har lavet denne analyse, når man tager den yderst begrænsede diskussion i dansk sociologi om evalueringsfænomenet i betragtning.

Bogen kan anbefales til alle, der beskæftiger sig med evalueringer og specielt til alle - også uden for sociologers kredse - der i forskellige situationer har undret sig over, hvordan evalueringer fungerer i organisationer. I tilgift får man en god og klar præsentation af de vigtigste dele af den nyere organisations-sociologi.

Finn Hansson
Handelshøjskolens
Bibliotek, København.

Else Christensen: *Forældre i fængsel - en undersøgelse af børns og forældres erfaringer.*

**København: Social-
forskningsinstituttet
1999 (124 s.)**

Denne bog handler om de utilsigtede konsekvenser af straf. Med denne bog lægger Else Christensen sig i forlængelse af en lang tradition, der beskriver indsattes afsavn i forbindelse med frihedsberøvelse. Bogen henvender sig derfor fortrinsvis til kriminologer og andre som interesserer sig for indsattes forhold.

Fængselsstraf lig frihedsberøvelse?

Det officielle indhold af fængselsstraf er ifølge Kriminalforsorgen frihedsberøvelse og *frihedsberøvelse alene*. Vi har i det danske straffesystem ingen principper om, at den indsatte skal kunne mærke straffen korporligt eller på anden måde lide, mens han er i fængsel. Mange samfundsforskere og kriminologer har imidlertid vist, at fængselsstraffen er langt mere end blot frihedsberøvelse; at fængselsstraf har mange utilsigtede konsekvenser. Denne tradition startede allerede i 1950'erne i USA, hvor kriminologen Gresham Sykes udgav *The Society of Captives*. I denne bog beskriver han de indsattes mange afsavn, som han kalder for „the pains of imprisonment“. Sykes' undersøgelse omhandler et „maximum security“ fængsel i New Jersey,

men man kan genfinde de samme afsavn hos indsatte i skandinaviske fængsler, selv om forholdene er mere åbne her. Af skandinaviske forskere, som har beskæftiget sig med de utilsigtede konsekvenser af fængselsstraf, kan bl.a. nævnes Ulla Bondeson og Britta Kyvsgaard.

Fængselsstraffens konsekvenser, når man er forældre

Det siger næsten sig selv, at når de indsatte samtidig har børn, vil disse utilsigtede konsekvenser af fængselsstraffen blive endnu større. Det skønnes, at ca. 10% af de indsatte i danske fængsler har børn. For disse 10% af indsatte gælder det, at fængselsstraffen får store konsekvenser. Både for dem selv, men også for deres børn, deres partnere og andre pårørende.

Bogen er opbygget således, at den først beskriver hvilke problemer der opstår, når man som forælder kommer i fængsel. Dernæst beskrives de erfaringer, som de indsatte og deres partnere har haft, når de har forsøgt at få hjælp til at løse disse problemer; og til sidst kommer Else Christensen med nogle konkrete forslag til løsning på problemerne.

Problemer

De problemer, der nævnes er især problemer med at opretholde kontakten mellem de indsatte og deres børn/familier. De indsatte ønsker flere udgange, så de kan tilbringe mere tid med deres familier. Der er også problemer i forbindelse med, at de indsatte

får besøg i fængslet. De indsatte ønsker forbedrede besøgsfaciliteter og mulighed for at få weekend-besøg af familien. Endvidere nævnes problemer med familiens økonomi og hverdagsliv. Om forsøg på at finde hjælp til løsning af problemerne kan det kort siges, at stort set alle har haft dårlige erfaringer med dette; at de har måttet klare deres problemer selv; at de ikke har vidst, hvor de skulle henvende sig for at få hjælp, eller hvilken hjælp de overhovedet kunne få.

Løsningsforslag

Else Christensen opremser 10 forslag til løsninger på de problemer de indsatte og deres familier har. Af disse forslag kan bl.a. nævnes øget adgang til samvær og kontakt mellem børn og de fængslede forældre - også under varetægtsfængslingen. Et andet forslag er at udarbejde informationsmateriale, som henvender sig til de indsatte pårørende. Dette skal informere om forløb og rettigheder i forbindelse med varetægts- og isolationsfængsling, om forholdene omkring besøgsordning og om muligheder for at søge hjælp og støtte.

Endvidere er der konkrete forslag om etablering af anonym telefonrådgivning og etablering af en besøgsordning. Sidstnævnte skal være et besøg i hjemmet umiddelbart efter fængslingen, således at den fængslede og dennes partner kan tale om de problemer, som skal løses både på kortere og på længere sigt. Else Christensen foreslår

også at oprette lokale „børneberedskaber“. Personalet på døgninstitutioner, sagsbehandlere i Kriminalforsorgen, socialforvaltninger og politiet skal samarbejde i situationer, hvor forældre sættes i fængsel. Disse grupper skal forberedes godt og grundigt på denne problematik gennem kurser. Til sidst forslår Else Christensen, at besøgsfaciliteterne i arresthuse og fængsler forbedres. Forbedringen skal især være, at der oprettes faciliteter så de voksne og børnene kan lege sammen.

Det er positivt, at vi her har en rapport, som ikke bare afdækker et område og fortæller om diverse problemer - og så derefter lader det være op til andre at komme med konkrete forslag til problemløsning. Else Christensen kommer selv med diverse problemløsninger - og de er tilmed fornuftige. Det ser også umiddelbart ud som om, at dette har båret frugt. Samme dag som rapporten blev offentliggjort, udsendte Justitsministeren en pressemeddelelse hvori han tilkendegiver, at han „positivt vil overveje de initiativer, som bogen kommer med“ - og nævner bl.a. forslagene om øget adgang, forbedrede besøgsfaciliteterne, og udarbejdelse af informationsmateriale til de pårørende.

Susanne Clausen

Bac.scient.soc.,
Københavns Universitet

Carsten Strøby Jensen:

Arbejdsmarked og europæisk integration II – en sociologisk analyse af den europæiske models etablering i EU.

Inklusive artiklerne "The Relevance and Validity of Neofunctionalist Theory in Specific Policy Areas" og "Between Strategic Choice and Adaptation".

København: FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet 1998 (550 s.)

Den foreliggende mursten af en bog blev udgivet første gang i 1995 på Jurist- og Økonomforbundets Forlag, og det lille 'II' i titlen hentyder derfor til, at der er tale om en revideret og udvidet udgave, som udgør Carsten Strøby Jensens sociologiske doktordisputats (der blev forsvaret i november 1998). Forskellen til 1995-udgaven består dels i tilføjelsen af de to engelsksprogede artikler, der omhandler særlige temaer relateret til disputatsens emne, dels i at selve hovedteksten (på 460 sider) er udvidet mere end mere uddybende diskussion af aspekter omkring de teoretiske vinkler på materialet og omkring den valgte undersøgelsesmetode.

Der er tale om et imponerende arbejde. Emnet for afhandlingen er etableringen af europæiske institutioner, spilleregler og aktører for regu-

lering af forholdene på arbejdsmarkedet, det, der i bogen kaldes "IR-regulering" (IR er forkortelsen for det engelske udtryk *industrial relations*). I forbindelse med udviklingen af EU har det længe stået klart i den komparative arbejdsmarkedsforskning, at netop IR-reguleringen var kendetegnet ved en meget høj grad af nationalt særpræg, og spørgsmålet om europæisk integration måtte nødvendigvis støde ind i mange forhindringer, baseret på landenes særskilte organisatoriske struktur på lønmodtager- og arbejdsgiversiden, forskelle i organiseringsgrader og overenskomstdækning, forskelle i lovgivning på arbejdsmarkedet, forskelle i lønsystemer osv. I Danmark bryster vi os af "Den Danske Model", som jo er noget helt særligt og fantastisk, men før den danske model blev opfundet, lancerede svenskerne "den svenske model", hollænderne har "den hollandske model", tyskerne ... Det var ikke nemt at forestille sig, hvordan disse "modeller" skulle kunne integreres eller komme på én fælles nævner. Ikke desto mindre er det de første spæde forsøg med at etablere "den europæiske model", forfatteren har fulgt i afhandlingen.

I første kapitel sker der en teoretisk diskussion, hvor forfatteren især trækker på rationalistisk, neofunktionalistisk teori på den ene side, og neoinstitutionel teori på den anden. Formålet hermed er at anvende disse to teoretiske retninger til forståelsen og analysen af de dynamiske

beslutningsprocesser, der indgår i etableringen af den europæiske model. Endvidere er formålet at foretage en række teoretiske begrundede definitioner af centrale begreber, som anvendes i det følgende.

I de tre følgende kapitler (2-4), som udgør afhandlingens første del, gives en overordnet beskrivelse og analyse af udviklingen af de industrielle relationer i Europa, dvs. både udviklingen i de enkelte europæiske lande og nogle af de mere generelle udviklings- og forandringstendenser, der er gået hen over kontinentet (fleksibel specialisering, HRM m.m.). Dernæst følger en kort historisk gennemgang af EU og endelig en analyse af "den sociale dimensions" tilblivelse og udvikling, herunder aktørernes gryende rolle på EU-plan. Formålet med disse tre kapitler er at beskrive og analysere den institutionelle og politiske kontekst, forfatterens følgende analyser er indlejret i.

I afhandlingens andet del (kapitel 5-9) præsenteres og gennemgås resultaterne af forfatterens egen primærforskning. Denne forskning har bestået i case-analyser af nogle delemler omkring udviklingen af den europæiske model, nemlig direktivet om atypisk arbejde (kapitel 6), udviklingen af de europæiske partsinstitutioner, hovedorganisationen for lønmodtagerne ETUC og arbejdsgivernes modpart UNICE (kapitel 7), samt en analyse af den europæiske IR-regulerings betydning for den danske model (kapitel 8).

Disse tre felter er empirisk belyst gennem case-analyser, dvs. dokumentarstudier og især interviews med en række nøglepersoner, der repræsenterer de centrale aktører på det danske, men især på det europæiske niveau. Den metodiske tilgang og gennemførelsen er indgående beskrevet og diskuteret i kapitel 5, mens kapitel 9 indeholder konklusionerne.

Analyserne er interessante, fordi de tilstræber at følge beslutningsprocessen i et dynamisk perspektiv, dvs. at forfatteren i høj grad har valgt kronologien som ordningsprincip. Dette gør, at man som læser får et godt indblik i *udviklingen* af de europæiske institutioner og aktører, og man bliver mindet om, at den vægt og entusiasme, dansk LO eksempelvis i dag lægger for dagen i forhold til EU, ikke historisk rækker ret langt tilbage i tiden. LO's "omvendelse" til pro-europæer, dvs. fra den holdning, at EU skulle holde fingrene fra alt, der havde med arbejdsmarked og overenskomster at gøre, og til den holdning, at væsentlige aspekter af arbejdsmarkedsreguleringen kunne og skulle foregå via EU, gives der en detaljeret og tankevækkende redegørelse for i kapitel 8.

Teoretisk følger vi her tilblivelsen af "en ny institutionel orden", som det udtrykkes. En sådan orden defineres som en række aktører, en række regler og procedurer samt et system af sammenhænge. De spørgsmål, man kan rejse i analysen af en sådan tilblivelse er bl.a., hvilke aktører, der på forskellige

tidspunkter defineres som "inde" i processen, og hvilke regler, der er produktive for processens udvikling og hvorfor. Institutionaliseringen ses således som en *process* hen imod stigende formalisering af bestemte beslutningsprocedurer. Forfatteren trækker her stærkt på neoinstitutionel teori, men dette indebærer dog ikke, at han afviser neofunktionalistisk teori. Han mener, at denne sidste ikke kan anvendes som "grand theory", men nok som en teori, der kan medvirke til at forklare visse delprocesser i tilblivelsen af den ny institutionelle orden.

Skal der rejses nogle indvendinger imod afhandlingen, må de første være metodologiske. Forfatteren har som sagt interviewet nogle personer på den europæiske og den danske arena, og der redegøres forholdsvis omhyggeligt herfor i kapitel 5. Trods dette er det uklart, hvor dækkende de indhentede udsagn egentlig er. Forfatteren definerer "en aktør" som en kollektiv aktør, dvs. fx EU-kommissionen, UNICE e.a. Men kan man interviewe "en aktør", således defineret? Taler man med en embedsmand ansat i UNICE, får man så alle europæiske arbejdsgivers vilje og intentioner på et sølvfad? Eller kan man ikke risikere, at embedsmandens eventuelle særheder og egne idiosynkratiske tolkninger får alt for stor vægt? Man savner overvejelser herom.

Hertil kommer det mere undersøgelsestekniske, som også burde være i orden. For-

fatteren redegør for, hvor de interviewede nøglepersoner er udvalgt fra, og som bilag får man bruttolisten over de interviewede (side 461-463). Disse er imidlertid opført alfabetisk, dvs. i vild uorden set ud fra fagligt, nationalt eller organisatoriske tilhørsforhold, således at man ikke har en levende chance for at danne sig et reelt billede af, *hvor godt* analyserne dækker *de centrale aktører og personer* i de beskrevne processer. Hvis man skulle lave et totalsample af "nøglepersoner" af den type, forfatteren baserer sin analyse på, hvem ville det da omfatte? Hvor stor en del af samplet har vi så med her? Var der personer, der ikke ville medvirke? Er der skævhed i det opnåede sample i forhold til totalsamplet? Forfatteren er tavs herom.

Endelig forekommer det som en besynderlighed, at EF-domstolen slet ikke indgår i analyserne. Når centrale aktører opregnes, taler vi om ETUC, UNICE, CEEP, EU-kommissionen, EU-parlamentet, Ministerrådet m.fl., men ikke domstolen. Dette er besynderligt, fordi netop domstolen ubestrideligt har spillet en ganske væsentlig rolle for europæisk integration på arbejdsmarkedet og dermed for etableringen af en europæisk model for IR-regulering. Man kan bare tænke på domstolens domme i en række sager om ligeløn, som simpelt hen var årsagen til, at vi i Danmark fik en lov om ligebehandling og om ligeløn.

Men trods dette er afhandlingen som sagt et impo- nerende og inspirerende arbej-

de. Den er et 'must' for dem, der i dag beskæftiger sig med og ønsker at begribe den stadigt tiltagende europæiske integrationsproces og dens mulige udviklingsretninger på det danske og på det europæiske arbejdsmarked.

Steen Scheuer

Institut for Organisation og Arbejdssociologi, Handelshøjskolen i København

Dorte Skot-Hansen:
Holstebro i Verden. Verden i Holstebro.
Klim, 1998 (311s.)

Sociologer har ikke udvist synderlig interesse for lokal-samfundsstudier de sidste mange år. En undtagelse er naturligvis Bent Flyvbjergs *Rationalitet og Magt* (1991), et studie af planlægning, politik og magt med miljø-, trafik- og byplanlægning i Aalborg sidst i 70'erne og i 80'erne som kritisk og paradigmatisk case. Flyvbjergs studie udmærker sig ved både at være en detalrig kulegravning af magtspelet omkring et konkret byplanlægningsforløb og en teoretisk funderet forståelse af, hvorledes rationalitet og magt i subtil med- og modspil former et planlægnings- og implementeringsforløb. I det konkrete tilfælde blev resultatet ifølge Flyvbjerg fordrejning, fragmentering og mangel på målopfyldelse og dette i en sådan grad, at resultatet endog kan siges at være blevet en *forværring* af de trafikale

og miljømæssige forhold i Aalborgs bykerne. Den teoretisk funderede forklaring er, at magt (og i dette tilfælde en lokal forankret sådan) producerer rationalitet og rationalitet magt, men i et ulige forhold, således at magt altid er dominant i forhold til rationalitet. Magt har sin egen inert; viser sig undertiden i åbne konfrontationer, men rationalitetens magt befinder sig bedst og udfolder sig mest effektivt via stabile magtrelationer, og sætter ifølge Flyvbjerg i Aalborg-projektet miljøhensyn, demokrati og borgerinteresser skakmat.

En anden undtagelse, der bekræfter reglen om sociologers manglende interesse for lokalsamfundsstudier, er Dorte Skot-Hansens *Holstebro i Verden. Verden i Holstebro*. Dette studie har i et vist omfang de samme intentioner som Flyvbjerg, men her rettet mod en kulegravning af en dansk kommunes kulturpolitik gennem mere end 30 år. Hvilke kulturpolitiske initiativer blev der taget; hvem var initiativtagerne og med hvilke motiver; hvorledes udfoldede den offentlige debat sig, og hvorledes forholdt politiske med- og modspillere sig ikke mindst til spørgsmålet om financieringen af den kulturelle foretagelse; hvilke sammenhænge gjorde sig gældende mellem den kommunale og nationale kulturpolitik?

Skot-Hansens studie har til gengæld ikke de samme teoretiske ambitioner som Flyvbjerg, hvad der er lidt ærgerligt studiets grundighed og kvaliteter iøvrigt taget i be-

ragtning. Der er således heller ingen referencer til Flyvbjerg, hvad der kan være mange gode grunde til. Kulturpolitik er ikke underlagt samme form for rationalitet, som gør sig gældende i forbindelse med by- og trafikplanlægning, eller måske alligevel? Der er andre agenter på banen i det kulturpolitiske felt, 'ildsjælene' og kunstnerne eksempelvis, men der er også i stort omfang tale om de samme agenter, hvad enten der er tale om byplanlægning eller kulturpolitik: lokalpolitikere, interesseorganisationer, offentlighed og brugere. Beslutninger om kulturpolitiske initiativer af den størrelsesorden, der her er tale om, tages naturligvis af byrådet, men det fremgår også klart af Skot-Hansens studie, at 'nogle' i Holstebro besluttede sig for at forvandle 'verdens kedeligste by' til et kulturelt centrum - og som mulig afledt resultat heraf en blomstrende handelsby. *Holstebro i Verden* er ikke tavs om det lokalpolitiske magtspil omkring de kulturpolitiske initiativer og deres realisering; modstand, der blev overvundet; dygtigt samspil med forvalterne af den nationale kulturpolitik. Forskellen mellem Flyvbjerg og Skot-Hansens studie er unægtelig også, at hvor han pessimistisk må konstatere, at Aalborg havde været bedre foruden magtens og rationalitetens stempel på byplanlægningsforløbet, havde Holstebro været en fattigere by kulturelt set (og givetvis også økonomisk), om ikke de kulturpolitiske initiativtagere havde magt, som de

havde agt. Ikke destomindre er jeg sikker på, at bogen havde vundet ved en yderligere teoretisk eksplicitering af, hvorledes rationalitet, magt, politik, modernitet er i spil også inden for feltet: kulturpolitik i en midtjysk stationsby fra slutningen af 60'erne og frem til idag - i begyndelsen præget af nybrud, begejstring og vækst, siden stagnation eller det der er værre, samt fornyede initiativer her i de seneste år.

Bortset herfra har *Holstebro i Verden* mange kvaliteter. Det er ganske enkelt elementært spændende (og jeg medgiver - ikke mindst for en læser født og opvokset på egnen) at læse om, hvorledes Giacomettis 'Maren å æ vogn' kom til Holstebro; Odinteatret; ansættelsen af en stadskomponist (der blev fyret 10 år senere); det nye kunstmuseum, der nyder stor anerkendelse; trakasserierne omkring Comedievognen, Børneteatret og Egnsteatret (der gik konkurs i 1982); festugerne; spillet om et nyt Kongres- og Kulturcenter periodisk i store økonomiske vanskeligheder; 'Tobaksarbejderens Drom' - et storstilet skulpturprojekt med omkring 100 skulpturer placeret i byens centrum - imodgået af massiv kritik; i et læserbrev kaldet et 'tæpebombardement' af ragelse og af Allis Helleland, direktør for Statens Museum for Kunst betegnet som 'en katastrofe for byen'. Senest er det imidlertid lykkedes for Holstebro at få en afdeling af Det Kongelige Teaters Balletskole til byen, ligesom Peter Schaufuss' Ballet Company

nu har slået sig ned i Holstebro.

Sideløbende med de tætte beskrivelser af de mange kulturpolitiske initiativer træder Skot-Hansen tilbage og betragter disse i sammenhæng med den kulturpolitiske udvikling i det hele taget. Slagordet i 60'erne er 'demokratisering af kulturen' og opbygning af lokale kulturinstitutioner. I Holstebro var der imidlertid også et andet sigte. Kulturen blev set som udviklingsfaktor. Byplanlægning og kulturudvikling skulle gå hånd i hånd. Der blev helt åbent givet udtryk for, at kultur 'kan betale sig'. Det var ikke Holstebros borgmester, der sagde: „Når jeg hører ordet kultur, griber jeg til min lommeregner“, men det kunne det godt have været. Holstebro kom til at foregribe den instrumentalisering af kulturen, som for al-

vor slog igennem i 80'erne og 90'erne. Her er det markedet og markedets vokabularium, der hersker. Kulturstøtte bliver til kulturinvestering. Publikum bliver til kunder. Der konkurreres om at byde på de bedste oplevelser.

I Vestjylland føres der i 90'erne ifølge Skot-Hansen en veritabel kulturkamp byerne imellem om at være størst, bedst og mest synlig på den kulturelle front. Kultur bruges som markedsføring. Sponsorerne gør deres indtog også i Holstebro, hvor eksempelvis Coca-Cola har sponsoreret bibliotekets internet-café, hvad brugerne aldrig lades i tvivl om.

Om dette efterlader én forstemt eller det blot konstateres, at sådan er det nu engang med 'kulturen' her på vej mod årtusindskiftet er vel en temperamentssag.

Dorte Skot-Hansens meget velskrevne og indimellem også morsomme bog, kildemæssigt velfunderet og med perspektiver, der rækker langt videre end en historisk-sociologisk undersøgelse af kulturlivet i en midtjysk provinsby, giver under alle omstændigheder gode muligheder for at ræsonnere videre omkring sådanne spørgsmål. Og så er det iøvrigt ærgerligt som også anført af Dorte Skot-Hansen, at Verner Goldschmidt ikke fik mulighed for at gennemføre den undersøgelse af *Kulturaktivitet i en dansk provinsby* (in casu: Holstebro), som han skitserede engang midt i 60'erne. Det var der ikke penge til.

Allan Madsen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet